

Inertialitate economica, redundanta institutionala, piata muncii

Prof.dr. Constanta PARTENIE, prof.dr. Victor CROITORU
Universitatea "POLITEHNICA" Bucuresti

Prezenta lucrare este focalizata asupra a doua tendinte privind reformele tranzitiei din România, cu implicatii profunde asupra politicilor macroeconomice de gestiune a dezechilibrelor pietei muncii: cresterea inertialitatii sistemului economiei nationale, respectiv cresterea redundantei institutionale, care pot sa justifice lipsa de performanta a interventiei autoritatilor publice în gestiunea dezechilibrelor economice. Cum suprainertialitatea economica antreneaza o suprandundanta institutionala, rezulta necesitatea unor cheltuieli guvernamentale din ce în ce mai mari, ce accentueaza povara fiscalitatii si genereaza, la rândul lor, o stare confuza atât în distribuirea riscurilor cât si în asumarea responsabilitatilor de catre actorii sociali si autorii politici ai reformelor.

Cuvinte cheie: tranzitie, strategie, reforma, costuri.

1. Un alt fel de „introducere în metoda”

„Orice lume în transformare este o lume hibrida. Înainte de a-si gasi normalitatea, ea tatoneaza stângaci între cai diverse, a caror suprapunere da nastere unui spectacol incongruu, la limita dintre ridicol si patetic. Inadecvarea mijloacelor fata de scopuri, prostul dozaj al elementelor componente, amestecul de planificare, improvizatie si hazard, solutiile pripite, pompoase si caduca - toate acestea se pot citi în *cheie kitsch* si pot media o înțelegere mai puțin conventionala a societăților posttotalitare. Nu e vorba numai de *kitsch-ul traditional*, cu variantele lui vizuale sau scrise (decorul kitsch, discursul kitsch etc.). E vorba de ansamblul fenomenelor sociale, politice, economice si ideologice care rezulta, inevitabil, din convietuirea – caracteristica oricarei „tranzitii” – a unor forme si mentalitati noi cu unele vechi”[1].

În spiritul celor de mai sus, am optat pentru o metoda euristica de abordare a comportamentelor economice în raport cu eforturile, respectiv cu costurile sociale ale aplicării anumitor scenarii de strapungere a inertialității specifice structurilor economiei centralizate, bazate pe monopolul proprietății de stat.

Fara a neglija evaluarile econometrice, referitoare la evolutia principalilor indicatori

macroeconomici, ce caracterizeaza dinamica schimbarii în procesul tranzitiei la economia de piata, consideram ca metoda euristica de investigare a realitatilor societății românești este în masura sa aduca un plus de cunoastere asupra acestei traiectorii a prefacerilor ce se arata a fi angajate într-o directie de tip *down-shift*.

2. Despre filosofia schimbarii

2.1. Geneza unor noi structuri

Dezordinea indusa de tranzitie într-o economie hibrida, insuficient descentralizata, prin tensiunile create de aplicarea incoerenta, într-o succesiune nefireasca si fortata, a noilor reguli ale jocului economiei de piata (liberalizarea preturilor, pietelor, comerțului exterior si abia, apoi, privatizarea), a generat o evolutie *down-shift*, marcata de fenomene de contractie si de involutie ale sistemului si caracterizata prin ceea ce specialistii numesc „ecuatia de maxim haos”[2].

Destructurarea sistemica a antrenat, la rândul ei, o tendinta generala de crestere a entropiei până la limita declansării unei crize economice manifeste, dincolo de care privatizarea si spargerea monopolului de stat, printr-o strategie de soc, au devenit singura alternativa a continuării programului de re-

forma, de unde, în mod absolut dureros si absolut inevitabil, începe o noua facere.

2.2 Metabolismul economic si socio-ritmul

Dupa caderea „cortinei de fier” - cea mai implacabila bariera politica ce a separat Estul si Vestul planetei timp de aproape o jumătate de secol - numeroase alte bariere generate de decalajele economice tind sa actioneze tot atât de implacabil asupra acestei separari. Acest pericol rezulta, în buna masura, din inertialitatea Estului si din încetineala cu care acesta se rupe de vechile structuri si mentalitati proprii economiei centralizate.

Numerosi specialisti în sociologia tranzientei sistemelor social-economice si politice considera ca, în situatii de soc, aceste sisteme au un comportament „metabolic” similar celui al sistemelor vii, cu autoreglare. Astfel, la schimbari bruste de parametri si context, ele își pierd o mare parte din elasticitatea de adaptare si reconfigurare a functiilor vectorilor de stare, devenind suprainertiale în raport cu tendinta compunerii miscarii spre o noua directie.

Potrivit acestei asertiuni, fiecare sistem economic își are propria *rata metabolica unica*, concretizata în viteza sa proprie de operare actionala. Cu alte cuvinte, fiecare economie nationala își are propriul sau „pas” caracteristic, începând de la viteza de acumulare a averii personale si încheind cu cea de creare a avutiei nationale. „Tuseul local” al acestui „pas” confera cresterii si dezvoltarii economice, în plan national, un anume socio-ritm inconfundabil.

„Pasul” întregului sistem economic, caracteristica obiectivata si orientata exogen, este evaluat prin media ratelor de schimb privind transferul reciproc de valori, energie, substanta si informatie în si între diferitele parti componente ale sistemului economic. Un transfer fortat, prea accelerat sau, dimpotriva, prea lent poate afecta gradul de sinergie a sistemului, antrenând fenomene entro-

pice[3], în sensul: „Prea încet, se strica; prea repede, se dezmembreaza”[4].

În opinia noastra, socio-ritmul Estului este, în acelasi timp, atât o problema de învățare cât si una de exercitiu. Progresul se dobândește prin cresterea vitezei de miscare economica, iar acest lucru se produce, deopotriva, de voie si de nevoie. Ca atare, daca Estul va continua sa mearga în pas de promenada cu restructurarile sale socio-economice risca sa intre total nepregatit în secolul urmator si, probabil, abandonat de catre F.M.I. Repetând lectia corporatizarii economiei nord-americane, lectia sindicalizarii economiilor vest-europene si ramânând cu dezideratul de a deveni sisteme cu economie sociala de piata, dupa modelul economiilor nord-europene, tarile din Europa de Est par sa fie preocupate mai mult de despachetarea modelelor socio-economice occidentale decât de proiectarea propriilor lor modele de dezvoltare. Însa, ele pierd din vedere faptul ca a învățat creativ din „lectiile transferabile” ale istoriei înseamna a evita sa reproduci *ad literam* experientele anterioare, care, desi bine motivate la vremea lor, ridica totusi anumite semne de întrebare pentru prezent si, mai ales, pentru viitor.

Desprinse brusc de pe o traiectorie fortata, de integrare economica centripeta, de tipul C.A.E.R.-ului[5], ele se afla acum în fata optiunii pentru o strategie „libera” de integrare economica „centrifuga”, spre Uniunea Europeana. Aceasta schimbare brusca de traiectorie a dezvoltarii implica o accelerare extrem de puternica a vitezei prefacerilor socio-economice, politice, institutionale si moral-educationale, în masura sa revitalizeze cresterea economiilor nationale.

„Pasul” economic trebuie deci grabit. Si acest lucru este posibil prin autodisciplinarea intereselor si educatia socio-ritmului, sanse construibile ce reclama, în egala masura, atât cresterea vitezei de comunicare cât si fluidizarea resurselor odata cu fertilizarea informatiei.

2.3. Strategia de restructurare a întreprinderilor si costurile sociale ale tranzitiei

Desi efortul financiar pentru sustinerea programelor de reforma reprezinta o problema economica la fel de grea pentru toate tarile din Est, aflate în diferite etape ale procesului de tranzitie de la economia de comanda la economia de piata, totusi, aceasta problema nu se pune în termeni absolut identici din punctul de vedere al costurilor sociale ale tranzitiei.

În cazul României, de pilda, startul tranzitiei a avut loc la finalul unei curse-maraton de efort financiar pentru achitarea datoriei externe, contractata în anii '80. Acest fapt a impus numeroase curbe de sacrificiu, care s-au rasfrânt negativ asupra veniturilor populatiei si, în consecinta, asupra standardului de viata. Ca atare, costurile sociale ale tranzitiei sunt mai greu de suportat.

Cea mai mare parte dintre obstacolele care au aparut în calea reformei economice, în general, si a reformei întreprinderii, în special, existau deja în vechiul sistem: penurie; inflatie deghizata si somaj ascuns; lipsa de capital; decalaj tehnic si tehnologic; dezechilibre structurale ale economiei; insuficienta unor materii prime de baza, concomitent cu practicarea unor consumuri energointensive; o slaba productivitate a muncii; costuri de productie ridicate; existenta unui mare numar de întreprinderi nerentabile; lipsa unui management performant si a unui sistem informational real, unitar, relevant si operativ.

În scurt timp, prin demararea procesului de reforma, „supapele economice” fiind deschise, vechile dezechilibre au izbucnit cu o forta extrem de mare, devenind foarte greu de controlat. Multe alte efecte economice vicioase s-au adaugat prin combinarea lor cu noile tensiuni create de însasi strategia de tranzitie si de introducerea noilor reglementari ale jocului economiei de piata. Între acestea, accentuarea penuriei de capital, insuficienta mijloacelor de plata, circulatia gre-

oaie a fluxurilor materiale si financiare, lipsa unor contracte de comenzi ferme etc. au condus la instalarea rapida a unui puternic blocaj financiar în lant. Acesta este un efect propagat al crizei relatiilor de plati între agentii economici, care opereaza într-un mediu de afaceri hibrid, cu un pronuntat factor de risc si incertitudine. La originea acestui fenomen au stat trei cauze:

- a) comportamentul ineficient al multor societati comerciale cu capital de stat si al multor regii autonome;
- b) absenta institutiei falimentului;
- c) insuficienta ucenicie a economiei de tranzitie, care nu a dobândit încă comportamentul propriu sistemelor cu economie de piata, ce functioneaza, prin excelenta, ca economii contractuale.

Toate acestea au dat nastere unui climat defectuos al afacerilor, propice proliferarii încalcarii ordinii financiare, la care s-au adaugat reticenta autoritatilor guvernamentale în definirea clara a directiilor reformei întreprinderilor, privind restructurarea si privatizarea acestora, legislatia confuza legata de exercitarea dreptului de proprietate în cazul regiilor autonome, reglementarile insuficient fundamentate, referitoare la relatiile dintre aceste regii si stat etc. Blocajul de plati s-a extins ca o „epidemie financiara”, contaminând întreaga economie nationala. La adăpostul acestei tolerante, care, la început, se banuia a fi o chestiune conjuncturala, „masinaria de fabricat arierate de plati” a lucrat nestingherita atâta timp cât, sub presiunea sindicatelor, guvernul a ezitat, din motive social-politice, sa asaneze activitatile economice alunecate în declin.

Statul român care nu beneficiase de stergerea datoriei publice externe, s-a vazut pus în fata unei situatii de compromis în raport cu proprii sai datornici – întreprinderile de stat aflate în incapacitate de plata a creditelor contractate de la bancile de stat înainte de 1991. În acest sens, Guvernul a înaintat Parlamentului un proiect de lege privind reglementarile de plati restante între agenti economici, iar Parlamentul României a votat

Legea stergerii datoriilor întreprinderilor catre banci si trecerea lor în datorie publica[6]. Împrumutul bancar pentru acoperirea datoriei publice interne s-a ridicat la suma de 155,9 miliarde lei, reprezentând 32,4 % din întreaga datorie publica interna efectiva a României, existenta la 30 septembrie 1993 (480,8 miliarde lei)[7].

Datele statistice nu ne permit sa facem o evaluare cost-profit a politicilor macroeconomice structurale si de dezvoltare sectoriala, adica sa evaluam intrarile de fonduri, mobilizate de catre stat si destinate direct [8] sau indirect [9] finantarii întreprinderilor falimentare, raportate la iesirile de fonduri ale acestor întreprinderi, preluate la bugetul statului sub forma impozitelor si dividendelor. Însa, insuficienta resurselor proprii de sustinere financiara a activelor circulante, generate de fenomenul de subcapitalizare – o mai veche meteahna a fostelor întreprinderi de stat – precum si dificultatile economice antrenate de blocajul financiar iau obligat pe multi agenti economici sa apeleze, din ce în ce mai mult, la surse financiare atrase cu mult peste capitalul social subscris. Din categoria surselor atrase sunt de mentionat creditul comercial, creditul bancar si sumele datorate bugetului de stat în contul obligatiilor fiscale.

Prin neachitarea în termen a datoriilor financiare catre parteneri, banci sau buget, s-a acumulat, în timp, un mare volum de arierate de plati, ceea ce a amplificat blocajul financiar în lant, resimtit pe toate fluxurile financiare.

Pierderile cauzate de acest fenomen reprezinta o parte componenta a costurilor sociale implicite ale reformei întreprinderilor, antrenate de întârzierea privatizarii în masa si de restructurarea anevoioasa a diferitelor sectoare economice.

Acesta este contextul economic general în care trebuie plasata concentrarea eforturilor actuale ale Executivului, eforturi orientate catre doua obiective prioritare de interes national:

a) accelerarea în forta a privatizarii, pentru care Fondul Proprietatii de Stat a pregatit o oferta însumând 2700 de întreprinderi dintre care numai 1600 se estimeaza ca ar avea cereri de cumparare;

b) reducerea blocajului financiar cu 9.800 miliarde lei prin mecanismul compensarii reciproce a datoriilor, intermediat de Ministerul Industriei si Comertului.

În aceste conditii, Executivul îsi abate atentia de la prioritatea programului sau de guvernare legata de protectia sociala.

Marea dilema a politicilor macroeconomice structurale si de dezvoltare sectoriala a economiei o constituie faptul ca în acest *Top Strategic Management* sunt prea multe prioritati care îsi revendica locul întâi si toate sunt de extrema urgenta. Asa se face ca, sub imperiul simultaneitatii prioritatilor, Guvernul, nevoit adesea sa oscileze între o urgenta si alta, nu a reusit sa realizeze o sincronizare a directiilor de reforma economica si sa asigure un reglaj optim al concertarii obiectivelor si instrumentelor politicii macro si microeconomice, activate în cadrul programelor de restructurare.

În acest mediu economic hibrid, nici socialist, nici capitalist, caci tranzitia este o stare care nu face parte din nici un sistem, asumarea regulilor jocului economiei de piata a impus – via F.M.I. – o mereu alta reasezare a ordinii de urgenta a obiectivelor politicii generale.

Largind contextul discutiei, în orice sistem economic, concurenta si controlul sunt instante de putere economica gravitationala, care polarizeaza entitatile organizationale ale asumarii deciziei, creându-si propriile lor sisteme redundante de substitutie. Potrivit acestui principiu al redundantei de substitutie, atunci când o instanta slaba cade sau pur si simplu este suprimata în plan functional, exista cel putin o alta instanta (de asteptare), gata sa preia în sarcina o parte din functii sau sa o înlocuiasca partial. De exemplu, în cadrul politicilor macroeconomice, tinând seama de schimbarile neîncetate de scopuri si context în planul formu-

larii obiectivelor, într-unul sau în alt domeniu al economiei, putem constata ca instrumentele activate sunt, în anumite limite, exersate în sistemul redundantei de substitutie. În acest sens, putem enumera: preturile si salariile; inflatia si somajul; datoria publica si fiscalitatea; serviciul datoriei externe si soldul balantei de plati; rezervele valutare ale Bancii Centrale si cursul de schimb al monedei nationale etc.

Vom încheia aceasta discutie despre filozofia schimbarii în economia de tranzitie, arătând ca schimbarea reala, cea de profunzime, are de parcurs un întreg labirint cu multe usi „ferecate”, pline de neprevazut. Pe buna dreptate, FMI-ul, finantatorul oficial al tranzitiei, ar putea sa supranumeasca programele de restructurare ale economiilor din Est drept strategii de „îmblânzire a scorpiei”, în timp ce restul lumii s-ar mai putea, înca, mira: „... oare cine pe cine îmblânzeste?”.

3. Proliferarea redundantei de substitutie în strategia de reforma si tensiunile sociale ale pietei muncii

Dificultatea operarii unei corecte demarcatii în raporturile dintre stat si piata genereaza multe controverse referitoare la politica macroeconomica si tensiunile ei sociale pe piata muncii. În acest context, remarcam doua tendinte opuse: atribuirea unui rol omnipotent statului, respectiv atribuirea unui rol supradimensionat pietei.

În virtutea primei tendinte, dupa experimentarea unui întreg evantai de instrumente în problema restructurarii întreprinderilor proprietate de stat, în devans fata de privatizare, arieratele de plati au atins, la începutul anului 1998, cifra de 20.000 miliarde lei.

Sub presiunea acestui blocaj financiar, la care se adauga constrângerile unui deficit bugetar reprezentând, în 1997, 4% din PIB si un deficit al balantei comerciale de 2,5 miliarde dolari, Ministerul Industriei si Comertului a elaborat recent un regulament de compensare în lant a datoriilor nerambursate de agentii economici la scadenta. Compen-

sarea se refera, de data aceasta, numai la datoriile contractate de firme, unele fata de altele, si care, prin aranjamente si permutari succesive, se pot înscrie în sistemul de plati *clearing*.

Numeroase acte normative, destinate a întări rolul de arbitru oficial al Ministerului Industriei si Comertului în deblocarea fluxului financiar, sunt absolut indispensabile pentru amendamentele ce trebuie aduse sistemului de contabilitate si actiunilor judecatoresti de chemare în instanta a datornicilor sau de clasare a proceselor aflate pe rol, din perioada ex-ante-compensarii.

Astfel, acest mecanism extrem de redundant prolifereaza instantele de substitutie, care, în opinia noastra, se suprapun (destul de imperfect) functiilor economice ce cad în sarcina altor instante specializate în supravegherea si controlul domeniului monetar-financiar-bancar.

În spatele acestei scheme redundante se afla, de fapt, tensiunile exercitate de piata muncii, deoarece, daca în scopul deblocarii fluxului financiar ar fi utilizate instrumentele ortodoxe ale economiei de piata – creditul sau falimentul – atunci prabusirea generala si disponibilizarile în masa nu ar mai putea fi ocolite. Întrucât circa 80% dintre agentii economici se afla în aceasta situatie, statul le mai da o sansa, înainte de a trece la executarea silita a datornicilor.

Pe lângă Ministerul Industriei si Comertului, care îi monitorizeaza pe toti cei blocati financiar, toate celelalte ministere produc liste: liste de falimentare si lichidare; liste de privatizare si scoatere la licitatie publica; liste de compensare multipla a datoriilor între firme; liste de redresare si restructurare etc.

Aceasta redundanta este de tripla substitutie, angajând o suprapunere în trei planuri a rolului Ministerului Industriei si Comertului: în raport cu Ministerul Finantelor, cu sistemul bancar si Banca Nationala (deoarece ordinele de compensare înlocuiesc banii). Ea este considerata benefica atât de catre Guvern, cât si de catre partenerii sociali (sindicate si patronat).

În acest sens, pozițiile Guvernului și partenerilor sociali sunt convergente, deși contrazic mecanismele pieței. Cel puțin trei motive, impuse de realitate, conduc la aceasta convergență:

- a) mecanismele de piață sunt necrutătoare cu falimentul, dezechilibrând piața muncii prin creșterea ratei somajului (8,8% în 1997);
- b) compensarea globală mediata de Ministerul Finanelor ar agrava blocajul financiar;
- c) compensarea operată prin bănci este extrem de lentă și subordonată parțial Fondului Proprietății de Stat.

În aceste condiții, soluțiile care se impun în prezent au în vedere următoarele direcții de acțiune ale continuării programului de reforme:

- a) realocarea capitalului existent (rezultat din lichidarea întreprinderilor falimentare și privatizarea – vânzarea acestora) către crearea de noi locuri de muncă;
- b) atragerea unor noi investiții de capital;
- c) aplicarea unor programe selectiv de investiții în infrastructură (după modelul ceh), acestea putând absorbi o parte din forța de muncă disponibilizată în industria extractivă, siderurgică și chimică, fiind eventual finanțate din excedentul fondului de somaj sau din reducerea unor transferuri către acele categorii de populație foarte săracă, cărora li s-ar oferi slujbe în loc de un insuficient și ineficient sprijin banesc;
- d) asigurarea unui bun echilibru între politicile active și pasive destinate pieței muncii, bazat atât pe analizele cost-beneficiu cât și pe o cunoaștere adecvată a problemelor ridicate de identificarea tipului de somaj cu care economia se confruntă, într-o perioadă sau alta, într-un sector sau altul, și care implică tactici diferite:

d.1) somajul frictional sau pe termen scurt, ce necesită, de pildă, o creștere a serviciilor de informare privind oportunitățile de a găsi o slujbă, ca și a celor de consiliere, în care pot fi antrenate cu succes organizațiile nonguvernamentale (O.N.G.);

d.2) somajul structural, generat de restrângerea activității economice în unele sectoare industriale, ce impune o paletă mai largă de măsuri, care trebuie coroborate și care se referă la: recalificare, mobilitate teritorială, politici de dezvoltare regională a unor zone subdezvoltate afectate de închiderea întreprinderilor, creșterea flexibilității profesionale a mâinii de lucru, pensionare anticipată, acordarea de subvenții pentru salarii noilor firme privatizate care mențin nivelul de ocupare etc. (cu o atenție deosebită față de fenomenul de emigrare);

d.3) somajul ciclic, determinat de scăderea cererii ce reclamă atât identificarea unor instrumente de politici active, care să stimuleze întreprinderile mici și mijlocii, din sectorul privat, să angajeze someri și să creeze noi locuri de muncă, cât și aplicarea unor instrumente de politici pasive, mai puțin benefice, dar indispensabile pentru acordarea sprijinului social;

d.4) somajul ascuns, rezultat, pe de o parte, din menținerea forțată a gradului de ocupare (prin subvenționarea întreprinderilor nerentabile și tergiversarea lichidării și privatizării lor) și, pe de altă parte, din fenomenul de subocupare, ce implică măsuri de flexibilizare a pieței muncii (reducerea programului de lucru, subcontractarea personalului către alte unități sau prin inițierea unor programe flexibile de muncă pentru femei, tineri, minorități, necalificați etc.);

d.5) somajul sezonier, existent în anumite ramuri și subramuri economice (agricultura, construcții, industria zahărului, industria forestieră etc.), ce necesită politici active de diversificare a structurii economiei și a activităților complementare, îndeosebi în regiunile și zonele legate de aceste ramuri și subramuri, unde pot fi aplicate programe selectiv de dezvoltare a serviciilor și a infrastructurii comunicative și de transport.

În încheierea acestei lucrări, ne exprimăm opinia că, dincolo de tranziție și dincolo de reformele instituționale de reglementare a

comportamentelor pieteii muncii sau de gestiune a dezechilibrelor economice, prin practicarea unor politici sociale active, mai ofensive sau mai relaxate, marea dilema ce caracterizeaza, în ultima instanta, problematica referitoare la crestere si ocupare, ramâne deschisa. Fiind o optiune de natura politica, aceasta indecizie dilematica va continua, în permanenta, sa produca tensiuni sociale, legate, în principiu, de raspunsul la întrebarea: salarii mai mari si somaj sporit sau salarii mai mici si somaj scazut ?

Studiile economice si sociologice pot depista, fireste, numeroase alte cai de nuanțare si gradualizare secventializata a instituirii unei piete libere a muncii, asa cum este piata educatiei, de pilda, dar chestiunea de fond tine de politica, de vointa politica a actului de guvernare, adica de acea *una arte della combinazione*.

Bibliografie

- [1] Andrei Plesu, "Why Kitsch ?", International Symposium, New Europe College, Bucharest, 23-24 May 1997
- [2] Constanta Partenie, „Geneza unor noi structuri”, Editura TRITONIC MEDIA, Bucuresti, 1988, pag. 23-24
- [3] Nicholas Georgescu-Roegen, "The Entropy Law and the Economic Process", Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1971, pag. 103-133; 252-294; 450-508
- [4] Alvin Toffler, "Powershift", traducere din limba engleza, ANTET, Bucuresti, 1995, pag. 234
- [5] Consiliul de Ajutor Economic Reciproc – organism economic de integrare a tarilor ex-socialiste
- [6] Legea nr. 7/1992
- [7] Guvernul României, „Activitatea desfasurata în perioada noiembrie 1992 – septembrie 1993”, Bucuresti, octombrie 1993, pag. 43.
- [8] Direct prin stergerea datoriilor
- [9] Indirect prin asa numitele constrângeri bugetare slabe („tratamentul preferential")